

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ТА
ПРАВА ЛЮДИНИ. ПИТАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
ФІНАНСОВОГО ПРАВА.
АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО**

Мацькевич М. М.

**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ
ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНИХ КУЛЬТУРНИХ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА
ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

УДК 342.72

Постановка проблеми. У суспільному житті здійснення прав і свобод людини та громадянина забезпечується юридичними (правовими) гарантіями, що представляють собою правові засоби, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються права та свободи особи, поновлюються порушені права. Дотримання юридичних гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільної дійсності.

Ефективність юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина залежить від Конституції та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи та громадські організації, що повинні створювати належні умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Юридичні гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання та культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод досліджували вчені-правознавці України, зокрема, Є. В. Білозьоров, К. Г. Волинка, М. С. Кельман, А. М. Колодій, І. Й. Магновський, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних розробок учених стосовно дефініції «юридичні гарантії конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні» та розкриття змісту цієї категорії права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою правових гарантій є: по-перше, юридичне закріплення прав, свобод і обов'язків людини та громадянина; по-друге, створення ефективної системи охорони та захисту державою прав і свобод людини, яка могла б забезпечити реалізацію цих прав і захистити від будь-яких посягань; по-третє, формування у громадян правової культури; по-четверте, здійснення державного та громадського контролю за станом забезпечення прав і свобод [1, с. 52].

У цьому контексті Б.А. Пережняк слушно зауважує, що важлива роль у створенні належних умов для реалізації та охорони (захисту) прав, свобод і обов'язків громадян у соціально-культурній сфері належить саме спеціальним (юридичним) гарантіям [2, с. 18]. Для ґрунтовного дослідження юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні доречно проаналізувати погляди вчених на природу цього різновиду гарантій прав і свобод особи в загальному аспекті.

В юридичній енциклопедії зазначається, що юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина – це правові норми та інститути, які забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення. Юридичні гарантії прав і свобод встановлюються Конституцією та іншими законами України [3, с. 555].

Відповідно до позиції І.Й. Магновського, юридичні гарантії прав і свобод – це сукупність умов і спеціальних правових способів і засобів, за допомогою яких забезпечується безперешкодне їх здійснення, охорона та захист [4, с. 14].

У свою чергу В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко та М.І. Сірий вважають, що юридичні гарантії є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина, які набувають першочергового значення під час практичної реалізації прав громадян. Тобто юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Конституція України створює сприятливе юридичне підґрунтя для активізації діяльності із забезпечення юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Важливим напрямом розвитку та вдосконалення юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина є встановлення збалансованості юридичних засобів у забезпеченні правомірної реалізації прав і свобод особи, а також посилення їх зв'язків із засобами охорони прав і поступовий розвиток. Іншими словами, закономірність посилення узгодженості та врівноваженості розвитку юридичних гарантій охоплює не тільки всю їх систему, але й складові її підсистеми – засоби реалізації та охорони прав і свобод [5, с. 40].

На думку С.В. Бобровник, спеціальні гарантії визначаються як система юридичних засобів, які сприяють процесу реалізації, захисту та поновлення прав і свобод суб'єктів права. Зміст останніх полягає в наданні державно-владної загальнообов'язковості як правам особи, так і їх захисту. Юридичні гарантії мають конституційну та законодавчу форми закріплення. Основними конституційними гарантіями є: 1) оскарження в суді рішень органів держави та посадових осіб; 2) право на відшкодування збитків, завданих незаконними рішеннями осіб чи органів, які діють від імені держави; 3) право на правову допомогу; 4) можливість отримувати інформацію про зміст прав та обов'язків; 5) принцип презумпції невинуватості людини; 6) можливість обмеження конституційних прав і свобод [6, с. 106-107]. Аналогічну позицію з цього приводу висловлюють також С.П. Коталейчук і П.Я. Пісной [7, с. 494].

Як зауважують А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, юридичні гарантії – це закріплені конституційними нормами та принципами

юридичні умови і засоби реалізації прав, свобод та обов'язків людиною і громадянином. Серед них Конституція України закріплює такі умови та засоби: а) гарантованість конституційних прав і свобод і неможливість їх скасування чи обмеження (ст. 22, 157); б) збереження громадянства за будь-яких обставин і можливості змінити громадянство (ст. 25); в) гарантування прав, свобод та обов'язків іноземців і осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах (ст. 26); г) гарантування судового захисту прав і свобод людини та громадянина (ст. 55); г) відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди (ст. 56); д) право кожного знати свої права і обов'язки (ст. 57); е) не зворотної дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (ст. 58); є) право на правову допомогу, включаючи діяльність адвокатури (ст. 59); ж) гарантія, згідно з якою ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); з) гарантії неможливості бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); и) презумпція невинуватості (ст. 63); і) гарантовану державою можливість особи не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63); ї) можливості підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ст. 63); й) гарантованого статусу засудженого, який користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63); к) гарантії необмеженості конституційних прав і свобод людини й громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64) [8, с. 270-271].

Заслуговує на увагу точка зору М.І. Хавронюка, який вважає, що правові (юридичні) гарантії реалізації прав і свобод людини та громадянина – це встановлені державою з наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи та норми, які забезпечують здійснення зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також охорони та захисту. За критерієм змісту серед правових гарантій можна виокремити:

а) матеріальні (положення правових норм, які безпосередньо містять ті чи інші приписи та заборони); б) процесуальні (положення, які визначають процес реалізації матеріальних гарантій); в) організаційні (положення, які визначають систему судових і власне правоохоронних органів, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, встановлюють їх функції, повноваження посадових і службових осіб). Окремим специфічним видом правових гарантій є юридична відповідальність. Залежно від рівня юридичного статусу правові гарантії поділяються на міжнародно-правові та національні, конституційні та галузеві [9, с. 249-250]. За критерієм основного суб'єкта забезпечення можна виділити такі правові гарантії реалізації прав і свобод людини та громадянина: 1) державні гарантії; 2) міжнародні гарантії; 3) гарантії, які забезпечуються державою за участю відповідних об'єднань громадян; 4) гарантії, які забезпечуються державою за участю самих громадян [9, с. 253-254].

Плідною в цьому ж контексті є думка М.В. Вітрука, який пропонує диференціювати юридичні гарантії прав, свобод і обов'язків особи на дві підгрупи – гарантії реалізації та гарантії охорони і захисту. При цьому до юридичних гарантій реалізації прав, свобод і обов'язків особи належать такі закріплені законодавством гарантії: конкретизація меж прав і обов'язків; установлення юридичних фактів, з якими пов'язується їх реалізація; визначення процесуально-процедурних форм реалізації прав, свобод і обов'язків, законних інтересів; заходи заохочення та пільги для стимулювання ефективної їх реалізації [10, с. 314]. У свою чергу юридичні гарантії охорони та захисту прав, свобод і обов'язків особи включають такі закріплені законом засоби (способи): а) заходи профілактики та попередження правопорушень; б) заходи припинення та інші правозабезпечувальні заходи; в) заходи правового захисту; г) заходи юридичної відповідальності; г) заходи нагляду та контролю за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; д) процесуально-процедурні форми реалізації вищезазначених заходів [10, с. 322].

Відповідно до позиції К.Г. Волинки, правові гарантії – це встановлені законом засоби безпосереднього використання, додержання, виконання та застосування норм права. Додержання правових гарантій є однією з головних умов забезпечення законності та правопорядку в державі та в усіх сферах суспільного життя. Весь комплекс правових гарантій найповніше визначений у Конституції та законах України [11, с. 20]. Правовими гарантіями прав і свобод людини є принципи правового статусу особистості, законодавчо закріплені в Основному законі, які стосуються прав і свобод, а також юридичних обов'язків і відповідальності за порушення прав і свобод інших осіб [11, с. 21].

Головним принципом побудови правової системи взагалі та системи правових гарантій прав і свобод людини й громадянина зокрема є загальність захисту прав, свобод і законних інтересів усіма способами, які не суперечать закону. Державному гарантуванню прав і свобод людини та громадянина слугує те, що їх регулювання належить до виняткової компетенції держави з метою забезпечення єдиного правового статусу особи, яка мешкає на території України. Саме тому проблема гарантій прав і свобод людей у сучасній Україні виходить за межі суто юридичної практики. Перед державою постає надзвичайно складне завдання – необхідність наближення до світових гарантій людських прав людини, створення сприятливих умов для реалізації прав громадянами, ліквідації негативних стереотипів [1, с. 49-50].

Згідно з міркуваннями О.В. Петришина, до юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина належать правові процедури їх реалізації; право знати свої права і обов'язки; право на юридичну допомогу, в тому числі безкоштовну; право на судовий захист; право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діяльністю чи бездіяльністю; право на встановлення юридичної відповідальності за порушення чи обмеження прав людини.

Юридичними гарантіями прав і свобод особи виступає система таких специфічних юридичних конструкцій як презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону, що встановлює або посилює юридичну відповідальність за правопорушення, неможливість бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення [12, с. 457].

Варто наголосити на тому, що в умовах формування засад правової, демократичної державності на перший план серед гарантій прав і свобод людини та громадянина виступає правова активність суб'єктів права, їх намагання практично реалізувати свої правові можливості – права та свободи, захистити їх у разі порушення. Побудоване на правових засадах суспільство – це суспільство, що складається з активних громадян, де закони та інші нормативно-правові акти приймаються в інтересах людей, які спираються у своїй практичній діяльності на правила юридичних норм, прагнуть використовувати та захищати свої права і свободи.

Правова активність ґрунтується на безпосередній зацікавленості індивідів та організацій у здійсненні норм права, вона є антиподом правової відчуженості та пасивності, зневіри в силу та ефективність права. Зокрема з метою підвищення рівня правової активності Конституція України надає кожному право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55).

Для цього права і свободи мають стати невід'ємними елементами правової культури особистості та суспільства, що може бути досягнуто лише в процесі довготривалого поступу України на шляху становлення правової державності, акумуляції національною правовою системою загальноновизнаних державно-правових гуманітарних цінностей, формування незалежної і авторитетної судової системи захисту прав і свобод людини та громадянина. Цей процес має супроводжуватися цілеспрямованою та копіткою роботою з правового виховання населення і посадових осіб державних органів [12, с. 460].

Окрім того, в наукових джерелах зазначається, що юридичні гарантії – це сукупність тих правових інститутів, які забезпечують можливість реалізації суб'єктивних прав, а також захищають і охороняють їх від будь-яких обмежень і порушень [13, с. 207]. Велике значення надається спеціальним юридичним (правовим) гарантіям, особливо у випадках необхідності вирішення тієї або іншої конфліктної життєвої ситуації, коли потрібно забезпечити припинення порушення права. Усю сукупність як конституційного, так й іншого законодавства варто розглядати в цілісності як систему юридичних гарантій прав, свобод і обов'язків громадян, кожної особистості [14, с. 193].

На особливу увагу заслуговує позиція Є.В. Білозьорова про те, що визначальними ознаками правових гарантій прав і свобод особи є:

по-перше, правові гарантії спрямовані на забезпечення основних прав і свобод та визначаються компетенцією державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб;

по-друге, вони є обов'язком державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб, які наділені відповідними повноваженнями, застосовувати з метою забезпечення реалізації правового статусу особи комплекс заходів, зазначених у законі;

по-третє, правові гарантії містять відповідальність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб за невиконання або несвоєчасне виконання обов'язків, пов'язаних з реалізацією прав і свобод людини та громадянина;

по-четверте, вони пов'язані з юридичним обов'язком уповноважених державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб відновлювати порушені права та свободи особи, відшкодовувати заподіяну моральну шкоду і матеріальний збиток, притягувати винних осіб до юридичної відповідальності [1, с. 32].

Механізм реалізації юридичних гарантій прав і свобод людини та громадянина включає такі елементи: інформування людини і громадянина про права та свободи; визначення підстав, відповідно до яких особа наділяється правами та свободами, з'ясування їх обсягу і змісту; виокремлення правових засобів, які необхідно використовувати під час реалізації, охорони та захисту прав і свобод; встановлення державного органу, від дій якого залежить реалізація прав і свобод особи; безпосереднє здійснення дій, пов'язаних з реалізацією правового статусу особи, відповідно до чинного законодавства; застосування правових засобів захисту від порушення прав і свобод та відновлення порушеного права конкретної особи.

Юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина є численними та різноманітними. Їх об'єднує загальна властивість – усі вони виражені та закріплені в об'єктивному праві. Ці гарантії безпосередньо пов'язані із застосуванням норм права, тому знаходять своє вираження в діяльності, яка регулюється нормативно-правовими актами державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, посадових і службових осіб [1, с. 33].

Згідно з позицією Є.В. Білозьорова, правові гарантії – це сукупність правових умов, засобів і способів, що визначають процедуру, за допомогою якої особа може реально захищати свої права та свободи відповідно до законних підстав, передбачених Конституцією та чинним законодавством України [1, с. 90, 163]. Теза про те, що правові гарантії є найважливішими засобами забезпечення прав і свобод людини та громадянина, підкреслюється таким: по-перше, саме за допомогою правових гарантій можливе ефективне здійснення як охорони, так і захисту прав і свобод людини та громадянина, оскільки саме в юридичних нормах закріплені відповідні засоби забезпечення; по-друге, правові гарантії встановлюють межі прав і свобод людини та громадянина, що є необхідною умовою існування індивіда в суспільстві; по-третє, з одного боку, норма права, яка закріплює права та свободи людини

і громадянина потребує певних гарантій, а з іншого, – закріплюючи правило поведінки, виступає гарантією [1, с. 164].

Висновки. Отже, ефективність юридичних гарантій культурних прав та свобод людини і громадянина залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують ці закони державні органи та громадські організації, що мають створювати належні умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Юридичні гарантії культурних прав та свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання та культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади.

Функціональне призначення юридичних гарантій конституційних культурних прав та свобод людини і громадянина полягає в тому, що в процесі використання спеціальних правових форм, засобів і способів впливу на суспільні відносини забезпечується безпосередньо реалізація, правова охорона, поновлення цих прав та свобод у випадках їх порушень або протиправних обмежень. Таким чином, особливість місця цих гарантій у системі гарантій конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема й культурних, визначено тим, що їх дія виявляється в усіх напрямках функціонального призначення гарантій, у всіх сферах суспільного життя, де має місце правове регулювання.

1. Білозьоров Є. В. *Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : [монографія] / Є. В. Білозьоров. – К. : Аванпост-прим, 2009. – 190 с.*
2. Пережняк Б. А. *Конституционные основы правового положения личности в социально-культурной сфере развитого социалистического общества : автореф. дис. на соискание наук. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 „Государственное право и управление; советское строительство; административное право; финансовое право” / Б. А. Пережняк. – Одесса, 1984. – 25 с.*
3. *Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (від. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А – Г. – 672 с. : іл.*

4. Магновський І. Й. *Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 „Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень” / І. Й. Магновський. – К., 2003. – 20 с.*
 5. Погорілко В. Ф. *Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Головченко, М. І. Сірий. – К. : Ін Юре, 1997. – 52 с. – (Б-ка „Нова Конституція України”).*
 6. *Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / [О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.*
 7. Коталейчук С. П. *Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. / С.П.Коталейчук, П.Я. Пісної. – К. : КНТ, 2011. – 560 с.*
 8. Колодій А. М. *Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.*
 9. Рабінович П. М. *Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.*
 10. Витрук Н. В. *Общая теория правового положения личности : [монография] / Н. В. Витрук. – М. : Норма, 2008. – 448 с.*
 11. Волинка К. Г. *Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України / К. Г. Волинка. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – 34 с.*
 12. *Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – 584 с.*
 13. Кельман М. С. *Загальна теорія держави та права : підруч. / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – 3-тє вид., стереотип. – Львів : Новий Світ – 2000, 2009. – 584 с.*
 14. *Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : навч. посіб. / О. В. Філонов, В. М. Суботін, В. В. Папушкін, І. Я. Тодоров. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2008. – 215 с.*
- Мацькевич М. М. Поняття та сутність юридичних гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні**
У статті проаналізовано різні дефініції поняття юридичні гарантії конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина та зроблено висно-

вок про те, що їх дія виявляється в усіх напрямках функціонального призначення гарантій, у всіх сферах суспільного життя, де має місце правове регулювання.

Ключові слова: культурні права і свободи, людина, громадянин, юридичні гарантії.

Мацкевич Н. М. Понятие и сущность юридических гарантий конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине

В статье проанализированы разные дефиниции понятия юридические гарантии конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина и сделан вывод о том, что их действие оказывается во всех направлениях функционального назначения гарантий, во всех сферах общественной жизни, где имеет место правовое регулирование.

Ключевые слова: культурные права и свободы, человек, гражданин, юридические гарантии.

Matskevych M. M. A concept and essence of legal guarantees of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine

In the article different definitions of concept legal guarantees of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen are analysed and drawn conclusion that their action appears in all directions of the functional setting of guarantees, in all spheres of public life, where the legal adjusting takes place.

Keywords: cultural rights and freedoms, man, citizen, legal guarantees.

Теличко М.В.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНСТИТУТІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ

УДК 347 214.2 (477)

Постановка наукової проблеми. Розвиток адміністративного права в Україні неможливий без наукового та законодавчого врегулювання процедурного аспекту відносин органів виконавчої влади з громадянами. Це зумовлено як необхідністю захисту прав приватних (як фізичних, так і юридичних) осіб у відносинах з органами публічної адміністрації, так і власне потребами підвищення ефективності діяльності останніх.

Аналіз останніх досліджень: теоретичною основою статті стали наукові праці відомих теоретиків права, зокрема В.Б.Авер'янова, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, С.В. Ківалова,